

**ОДРЖЛИВО ВЛИЈАНИЕ
НА ПОЛИТИКИТЕ ПРЕКУ
НАЈСОВРЕМЕНИ МЕТОДИ ЗА
ИСТРАЖУВАЊЕ И ЗАСТАПУВАЊЕ**

**ОДРЖЛИВО ВЛИЈАНИЕ
НА ПОЛИТИКИТЕ ПРЕКУ
НАЈСОВРЕМЕНИ МЕТОДИ ЗА
ИСТРАЖУВАЊЕ И ЗАСТАПУВАЊЕ**

Мрежата Лидерството за развој и интегритет на Југоисточна Европа (СЕЛДИ) е најголемата автохтона иницијатива на граѓански организации за антикорупција и добро владеење од Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарија, Хрватска, Косово*, Македонија**, Црна гора, Србија и Турција. СЕЛДИ во моментов исто така, вклучува партнери од Романија и Молдавија. СЕЛДИ обединува ресурси и експертизи од вкупно 42 структури на граѓанското општество (како полноправни, така и асоцијативни членови), со цел да се претвори во репрезентативна регионална заедница на СГО групата по прашањата на антикорупција и добро управување. СЕЛДИ придонесува за динамично граѓанско општество во регионот, способно за учество во јавната дебата и за влијание врз политиката и процесот на донесување на одлуки во областа на борбата против корупцијата и доброто владеење.

Со ова издание се прави преглед на структурата и клучните резултати од главните методолошки инструменти, применувани од Мрежата за Лидерството за развој и интегритет на Југоисточна Европа СЕЛДИ во Југоисточна Европа. Влијанието од застапувањето на СЕЛДИ, канализирано на локално ниво и силна основа за јавно – приватно партнерство, се постигнува со помош на најсовремени средства за мониторинг на корупцијата и скриената економија. Постојаниот иновативен стремеж на СЕЛДИ ги поттикнува членовите на Мрежата да разработуваат нови инструменти, посебно во одговор на новопојавените, сложени и системски корупциски практики во регионот. Поконкретно, Мрежата разработи инструменти за оценка на појавата „заробена држава“ и за идентификација на конкретни недостатоци при примената на антикорупциските политики на институционално ниво и планира да применува насекаде во ЈИЕ.

2017 г., Иницијатива за развој и поштеност во Југоисточна Европа (СЕЛДИ)

Ова издание е подготвено со финансиска помош на Регионалниот совет за соработка (РСС) како дел од имплементацијата на Стратегијата на РСС „Југоисточна Европа 2020 г.“ и ги одразува единствено погледите на нејзиниот автор/своите автори. РСС не е одговорен за начинот на користење на информациите содржани во публикацијата.

Оваа публикација е финансиски поддржана од Бугарско-швајцарската програма за соработка. Изразеното мислење не ја изразува позицијата на Бугарско-швајцарската програма за соработка.

ISBN: 978-954-477-322-9

© 2017, Центар за истражување на демократијата

Сите права се заштитени.

Софија 1113, ул. „Александар Жендов“ № 5

тел.: (+359 2) 971 3000, факс: (+359 2) 971 2233

www.csd.bg, csd@online.bg

СОДРЖИНА

I. Определување на стандарт за најнови современи методи на истражување и застапување преку ефективно јавно приватно партнерство.....	7
II. Разгледување на системските последици од корупцијата: појавата „заробување на државата“	9
а. Поимот „заробена државата“	9
б. Форми на заробување на државата.....	11
в. Иновација во проценка на заробување на државата	11
III. Систем за мониторинг на антикорупциските политики (ССАКП) на институционално ниво.....	13
а. Модел за примена на антикорупциски политики.....	13
б. Видливи резултати: случајот на бугарската Гранична полиција.....	17
IV. Најсовремени методи за мониторинг на корупцијата	19
а. Еволуција на корупциската средина во ЈИЕ.....	21
б. Мониторинг на корупцијата во ЈИЕ: преглед на најновите тенденции и динамика во регионот	22
в. ССАКП Макро	24
V. Скриената економија: соучесник на корупцијата.....	25
а. Мониторинг на скриената економија.....	26
б. Одговор на застрашувањето од скриената економија во ЈИЕ.....	27
в. Најнови тенденции и динамика во скриената економија: скриено вработување во ЈИЕ	28

СПИСОК СО ФИГУРИ

Фигура	1.	Елементи на корупциската размена.....	14
Фигура	2.	Циклус на примената на ССАКП	15
Фигура	3.	Структура на дијагностиката со помош на ССАКП	16
Фигура	4.	Структура на Индексите на Системот за мониторинг на корупцијата	20
Фигура	5.	Корупцискиот притисок слабее, макар и бавно	22
Фигура	6.	Промени во корупцискиот притисок по земји.....	23
Фигура	7.	Општите промени во нивоата на корупција (2016 наспроти 2014 година).....	23
Фигура	8.	Врската со корупција – скриена економија	25
Фигура	9.	Архитектура на скриената економија	26
Фигура	10.	Делови на различни типови скриено вработување во ЈИЕ.....	29

СПИСОК СО ФИГУРИ

Таблица	1.	Форми на заробување на државата.....	11
Таблица	2.	Зони на корупциска ранливост во бугарската гранична полиција	17

I. ОПРЕДЕЛУВАЊЕ НА СТАНДАРТ ЗА НАЈНОВИ СОВРЕМЕНИ МЕТОДИ НА ИСТРАЖУВАЊЕ И ЗАСТАПУВАЊЕ ПРЕКУ ЕФЕКТИВНО ЈАВНО ПРИВАТНО ПАРТНЕРСТВО

Мрежата Мрежата Лидерството за развој и интегритет на Југоисточна Европа (СЕЛДИ) применува во Југоисточна Европа (ЈИЕ) избор од инструменти, кои се резултат од социјална иновација. Стремежот на СЕЛДИ е да се залага за воведување на антикорупциски политики засновани на знаење и го прошири присуството на Мрежата и ја позиционира како столб на активноста на граѓанското општество во борбата против корупцијата во ЈИЕ. Овој процес води почеток уште од 2000 г., кога СЕЛДИ постепено разработи модел за јавна приватна соработка, развиен од граѓанското општество со цел оценување, како на корупцијата, така и на борбата со неа, усогласен со социјалната и институционалната средина во регионот. Тој пристап на извршување на комбинирано оценување им дава можност на креаторите на конкретните политики и на граѓанското општество да ја идентификуваат соодветноста – или почесто отсуството на соодветност – помеѓу антикорупциските намери и крајните резултати во насока на намалување на корупцијата.

Во 2012 г. СЕЛДИ доби нов поттик во својот развој и се претвори во најголемата локална коалиција во областа на борбата с корупцијата на Западниот Балкан (ЗБ), со над 200 ангажирани лица во организациите – членки на Мрежата и успеа да изгради беспрекорни работни односи со владите и меѓународните антикорупциски организации, кое што даде можност за распространување на нејзиното влијание и позитивните резултати, како во регионот, така и надвор од него. Стратегијата на СЕЛДИ во областа на застапувањето ја докажува својата висока ефективност благодарейќи на интеракцијата на висококвалитетни истражувачка дејност со силни јавно приватни партнерства и тоа дава широкоаспектни продукти: регионални извештаи за антикорупција (РИА), кои содржат препораки за политиките;¹ кои одговараат на дадена ситуација, како и форуми за политика, организирани како иницијативи на јавно приватното партнерство со европски, регионални и државни институции, каде што анализите на Мрежата добиваат широка поткрепа и се градат синергетски врски со слични иницијативи во јавниот и приватниот сектор.

По својата природа, СЕЛДИ е управувано од коалиција со стремеж кон знаење, чии штоусилби се концентрираат на тоа да непрекинато и свесно

¹ SELDI, 2014, Anti-Corruption Reloaded: Assessment of Southeast Europe, <http://seldi.net/publications/publications/anti-corruption-reloaded-assessment-of-southeast-europe/>, 2016, Shadow Power: Assessment of Corruption and Hidden Economy in Southeast Europe, <http://seldi.net/publications/publications/shadow-power-assessment-of-corruption-and-hidden-economy-in-southeast-europe/>

укажуваат влијание на политиките. Тоа стана возможно благодарјќи на редовното користење на најсовремени методи на мониторинг за следење на динамиката на корупцијата (*Системот за мониторинг на корупција*) и скриената економија (*Индексот на скриената економија*). Стремежот на СЕЛДИ кон социјална иновација ги стимулира нејзините членови да разработуваат нови инструменти, обидувајќи се да ги опфатат новопојавените, сложни и системски корупциски практики во регионот. Во дел, Мрежата разработи инструменти за оценка на појавата „освојување на државата“ (ССАКП освојување на државата) и за идентификација на конкретни недостатоци во спроведување на антикорупциските политики на институционално ниво (ССАКП).

Основни препораки на СЕЛДИ кои се однесуваат на политиките во регионот на ЈИЕ:

- **Ефективно гонење на корупцијата на високо ниво на власта** е единствениот начин за давање на силен и брз знак за тоа, дека нема да се пројавува никаква толерантност кон корупцијата. Спроведување на корумпираните политичари пред лицето на правдата се докажа како многу ефективно средство за потврдување на антикорупциските мерки во Хрватска и во Словенија. Успехот во оваа насока исто така ќе бара меѓународна поддршка, вклучително и вклучување на земјите-членки на ЕУ во спроведување на законот.
- Неопходно е да се воведат **независен механизам за мониторинг на корупцијата и антикорупцијата** на национално и регионално ниво со цел да се обезбедат веродостојни информации и анализи, којво себе ќе вклучува дијагностика на корупцијата и оценување на антикорупциски политики. Механизмот треба да се применува преку национални и/или регионални граѓански организации и мрежи и треба да не е зависно од директно финансирање од страна на националната влада. Механизмот треба да служи како како средство за отворање на податоците и подобрување на јавниот пристап до информации.
- Неопходно е да се работи приоритетно во **критичните сектори кои се одликуваат со високи нивоа на ризик од корупција и од заробување на државата**, како на пример енергетиката. Среди приоритетните мерки се и зајакнување на конкуренцијата при јавните набавки; подобрување на корпоративното управување со претпријатијата во државна сопственост; транспарентно управување на големи инвестиционни проекти; зголемување на одговорноста и независноста на регулаторните органи.
- **Меѓународните партнери**, а пред сè Европската комисија, треба да **работат директно со организации на граѓанското општество во регионот**. Тоа е особено важно по неколку причини: а) за да станат одржливи, реформите кои се меѓународно поддржани треба да добијат поголема поддршка од пошироката јавност, а во тој процес ГО се неопходни б) вклучување на ГО е начин да се гарантира одговорноста на владите; в) ефективност на меѓународната помош ќе биде зголемена доколку го искористи мониторингот и аналитички способности и можности за застапување на ГО.

II. РАЗГЛЕДУВАЊЕ НА СИСТЕМСКИТЕ ПОСЛЕДИЦИ ОД КОРУПЦИЈАТА: ПОЈАВАТА „ЗАРОБУВАЊЕ НА ДРЖАВАТА“

Продолжува стремежот потрагата по доброто владеење да стане правило, а не да биде исклучок во регионот на ЈИЕ. Појавата на корупција непрестано еволуира и нејзините форми и практики се менуваат, а едновремено со тоа членовите на мрежата СЕЛДИ ги продлабочуваат напорите за вклучување и застапување за да се справат со нови и посложени коруптивни практики. Во многу земји од регионот појавата корупција се простира надвор од дејствијата на одделни лица и не се исцрпува со административни и/или ситни нарушувања (на пр. поткупи) и покажува негативно влијание врз квалитетот на јавното управување како цело. Овие системски последици често остануваат скриени, но се тесно поврзани со механизмите на управување. Во таква средина системската корупција достигнува до службени лица на највисоките нивоа во извршната, судската и законодавачката власт. Таа динамика често води до феноменот на „заробена државата“.

а. Поимот „заробена државата“

Во голема мера, **формите и типот на заробување на државата се определуваат од освојувачите и власта која им е дадена.** Доказите од различни земји покажуваат, дека процесот на заробување може да започне со различни активни лица, како со учеството на државата – кога јавни органи освојуваат фирми од името на официјални лица, политички групи, мрежи или партии, така и без напр. од деловни субјекти. Понекогаш и двата процеса течат паралелно.

После продлабочен преглед на достапните академски и политички истражувања за темата, Центарот за изучување на демократијата² го прифати **„заробување на државата“** како збир на различни форми на корупција, кои имаат една единствена цел: **обезбедување на целостни и долгорочни привилегии на освојување преку експлоатирање на власта на органите за државно управување за приватно користољубие.** Повеќето форми на освојување на државата имаат некакви заеднички карактеристики:

- Се реализираат преку корупциски зделки и механизми. Ето затоа заробувањето на државата вклучува повеќе карактеристики на корупциски односи.

² Основан во крајот на 1989 г., Центарот за изучување на демократијата е интердисциплинарен институт за јавни политики, посветен на вредностите на демократијата и пазарната економија, <http://www.csd.bg/index.php?id=2>

- Шемите за освојување на државата не се масовна појава (не вклучуваат големи групи од населението), а се однесуваат на активните лица (најчесто група активни лица, вклучувајќи и мрежи), кои се многу влијателни и се обезбедени со значајни ресурси.
- заробувањето на државата не е активност ad hoc (т.е. целејќи да се разреши конкретен проблем или да се реагира на конкретна ситуација), а има системски карактер. Нејзината цел е да се постигне перманента предност во дадена сфера.

Заробување на државата е еден од можните алатки за конкуренција. Тој се користи за постигнување на диференцијална предност за даден актер (мрежа) и врз основа на тоа- можност за извлекување на диференцијална предност по однос на ресурсите.

Комбинацијата на различни форми на корупција, кои што се користат за заробување на државата, е различна, во зависност од конкретната ситуација и модел на управување во дадена земја. Ето зошто, **основниот показател за идентификација на присуство на освојување на државата** е постоењето/дистрибуција на освојувачи, т.е. незаконска концентрација (по сектори, пазари и т.н.) на ресурси и/или власт во определени активни лица. Ширењето на различни форми на корупција, се користат за успешно освојување на државата, е второстепена група на показатели, затоа што тие ги опишуваат специфичните механизми, преку кои се стигнува до ситуација на освојување на државата или како тоа функционира³.

Заробување на државата се состои во пракса од приватизација на државата или поточно **приватизирање на определени функции на државата**. Во некои земји (напр. Русија) постои обратен процес, кога државните институции се користат од политичарите со цел извлекување на незаконски предности од фирмите⁴.

³ Освен тоа, ширењето на коруптивни форми поврзани со освојувањето би можело да укаже на присуство на масовна појава, која може да биде произволно раширена среде активните лица (кое наведува за различни форми на корупција) и да не е концентрирано во рацете на конкретни актери (освојување).

⁴ Yakovlev, A., 2006, The evolution of business – state interaction in Russia: From state capture to business capture? Europe-AsiaStudies, 58(7), 1033-1056.

б. Форми на заробување на државата

Таблица 1. Форми на заробување на државата

Заробување од бизнисот	Активната страна на заробувањето се стопански субјекти, кои користат различни форми на корупција, за да влијаат врз законодавството, кое го засега стопанскиот сектор и други социјални области и примената на законите и правилата со цел да се постигне привилегиран статус.
Заробување од владата/ политичка класа	Активната страна се државни институции и/или политички мрежи/ партии. Во конкретниот случај стопански структури, обезбедуваат мито кога ќе бидат обезбедени договорните задачи (набавки или други) од страна на институционалните актери. Стимулот за освојување е присвојувањето на корупциска корист. Стимулот за освојување на стопански структури е дел од корупциската корист и следствено привилегирана положба на конкретен пазар.
Заробување од судската власт	Активната страна би преставувала мрежи од ангажирани лица во судската власт, кои ги користат своите дискрециони права за присвојување на корупциските користи и за продажба на своите услуги на извршната власт, на стопанскиот сектор или на организираниот криминал. Овој тип освојување би бил возможен во случаи, кога судската власт е релативно независна од извршната и законодавната власт.
Освојување од црната економија	Активната страна најчесто се организирани криминални групи, кои ги освојуваат државните институции (обично судската власт, но исто така и извршна власт), со цел да си обезбедат можност системски да го прекршуваат законот и правилата, за вршење активности во црниот сектор на економијата (во голем размер) и да ги перат своите печалби.

в. Иновација во проценка на заробување на државата

За да работи по надминување на сложените предизвици на озаробување на државата, Центарот разработи иновативен инструмент, кој во моментот се применува во пет европски земји (Бугарија, Италија, Шпанија, Романија и Чешка), со перспектива да се користи нашироко во целиот регион на Западниот Балкан, како дел од мрежата СЕЛДИ. ССАКП *Заробување на државата* е инструмент, специјално дизајниран за мерење на заробување на државата.

Извор на податоци за ССАКП *Заробување на државата* се, од една страна економетричните податоци и показатели, а од друга – онлајн количинско истражување, спроведено среде експерти и службеници во јавниот сектор. За препорака е да при изготвување на проценка за дадена земја, во истражувањето да се привлечат за учество не помалку од 50 јавни службеници и 100 експерти. Експертите би можеле да бидат: претставници од НВО и претставници на академските средини со експертски познавања од областа на корупцијата, конфликтот на

интереси, конкурентна способност на пазарот и т.н.; поранешни сјавни службеници и раководители на големи фирми, кои се запознаени барем со некои од организациите вклучени во истражувањето; и други слични групи.

ССАКП *Заробување на државата* започнува со економетрична анализа на сектори по класификацијата на економските дејности КЕД 2008, кој селектира поголеми (по обрт) економски сектори, како и потенцијално проблематични сектори (исто така на основа на економетрични податоци) во земјата која се оценува. Истражувањето со анкетирање на експерти трае 20-30 минути и се состои од два дела – оценување на државни институции, коишто имаат директни регулаторни и контролни функции, поврзани со пазарот и економските активности во земјата и оценување на монополизацијата на економските сектори. Типични примери за тоа се царинарниците, органите за заштита на конкуренцијата, органите за приходи, органите на локалната самоуправа и др. Парламентот, судската власт, претседателот и владата не се вклучени во истражувањето, туку се оценуваат со помош на други инструменти.

На основа на квантитативно истражување се пресметуваат неколку показатели за оценување на земјите, меѓу кои: неефективност на антикорупциските политики, неефективност на регулаторните јавни организации, оценка на степенот на монополизација на секторот и др.

На крајот, ССАКП *заробување на државата* разгледува неколку конкретни случаи за оние економски сектори и јавни организации, кои ќе бидат оценети како најпроблематични. Случаите за јавните организации се засниваат на претпоставени податоци: статистички и економетрични, мониторинг на организацијата преку ССАКП на институционално ниво и т.н. Случаите за високоризични економски сектори исто така се засниваат главно на количински анализи како пазарна концентрација, концентрација на јавни набавки и т.н.

III. СИСТЕМ ЗА МОНИТОРИНГ НА АНТИКОРУПЦИСКИТЕ ПОЛИТИКИ (ССАКП) НА ИНСТИТУЦИОНАЛНО НИВО

Во политиката величината е важна. Многубројните иницијативи за оценка на антикорупциските политики открија многу недостатоци, но ретко критикуваат дека тие политики и мерки се премногу општи. Макар и корисни за политичката дебата која се однесува на антикорупцијата, големите стратегии имаат ограничен корисен ефект при самото изготвување на конкретни антикорупциски политики. Она што и недостасува на борбата со корупцијата денес, не се нови стратегии туку способноста да се **формулираат политики на превенција и примена на правилата, кои одговараат на конкретните услови во дадена јавна институција.**

Фокусирањето врз деталите на антикорупциските политики има низа предности:

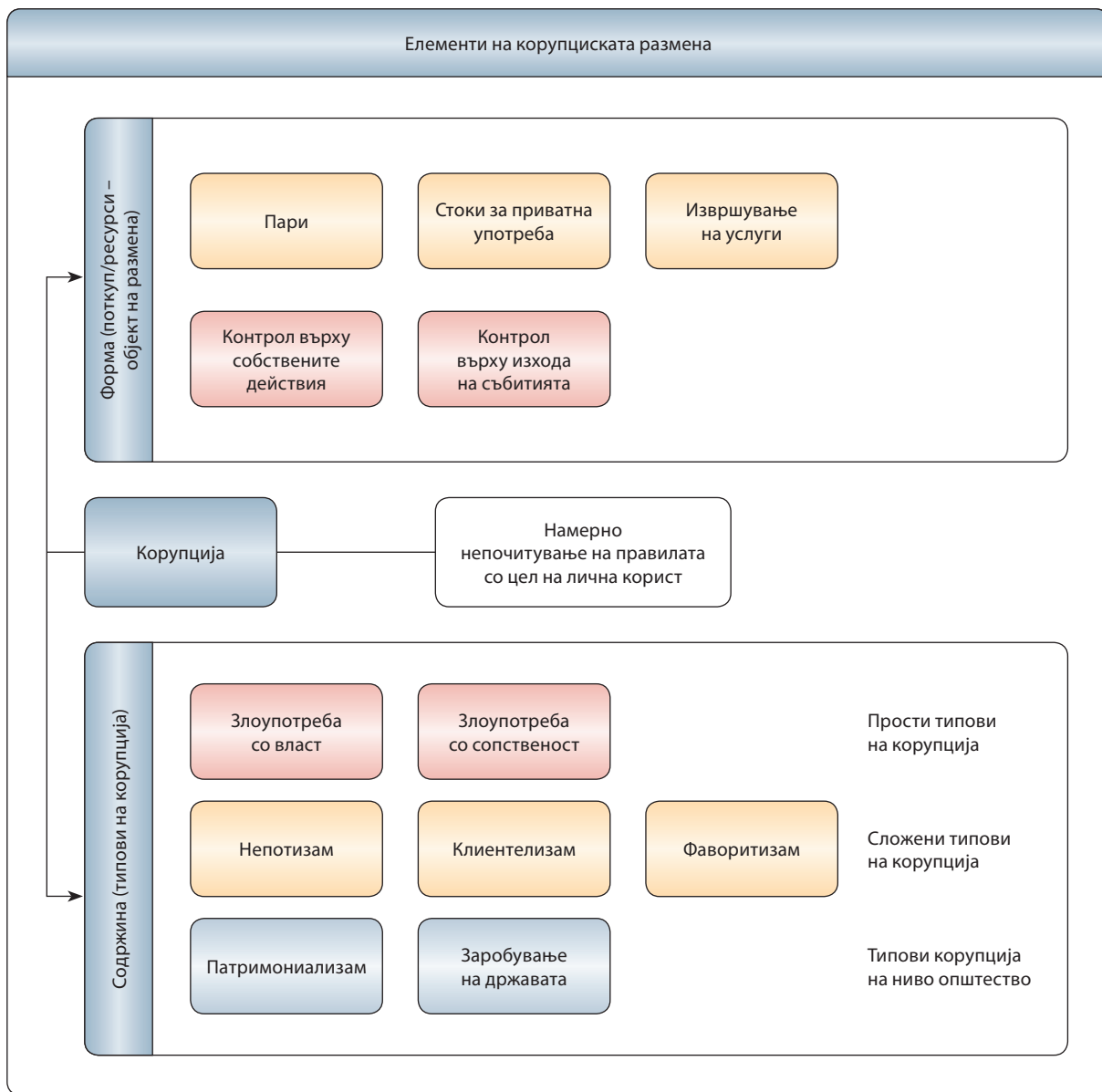
- Ги зајакнува **барањата за отчетност и одговорност** и ги насочува кон местото на испорака на јавните услуги
- **Тоа би и дозволило** на антикорупциската политика да бара **баланс меѓу забраните и препораките.**
- Разработувањето на **инструменти за оценување**, а оттаму и на промена на политиките на нивото на поодделна организација, ќе овозможи да се воведат **компаративно мерење на антикорупцијата помеѓу институциите од јавниот сектор** во дадена земја и помеѓу различните земји.

Преместувањето на фокусот од национално кон институционално ниво би бил корисен и за антикорупциските усилби на ЕК. Сите канали, преку кои Европската комисија се стреми да го ангажира ЕК 28, како и кандидатите за членство, по един или друг начин водат до заемни активности со конкретни јавни институции. Нешто повеќе, антикорупцијата ќе фигурира во препораките кои се однесуваат на поткрепа на функционирањето на институциите во јавниот сектор и инвестирањето во развојот на административниот капацитет.

а. Модел за примена на антикорупциски политики

Имено во одговор на горенаведеното, Центарот за изучување на демократија веќе повеќе од 25 години се стреми да гради мостови помеѓу оценувањето на антикорупциските политики и мерењето на корупцијата. Инструментот ССАКП Системот за следење на антикорупциски политики (ССАКП) се појави на основа на сваќањето, дека иновациите се не помалку важни во борбата против корупцијата,

Фигура 1. Елементи на корупциската размена

Извор: Центар за истражување на демократијата.

отколку во останатите социјални и економски сфери. ССАКП и дава на антикорупциската заедница инструмент, кој доставува сеопфатна повратна информација за спроведувањето на антикорупциските политики.

ССАКП може да ги одбележи и разгледува антикорупциските политики, применувани во јавните организации. Тоа вклучува избор од квалитативни и квантитативни инструменти (инструменти од ССАКП), со чија помош: (а) се одбележуваат пресечните точки на дејностите во организацијата и со нив поврзани корупциски ризици;

Фигура 2. Циклус на примената на ССАКП

Извор: Центар за истражување на демократијата.

(б) се идентификуваат зони на корупциска ранливост – со други зборови кажано, механизми за непочитување на правилата, кои даваат можност на службениците во јавниот сектор да се збогатат на сметка на граѓаните; и (в) се идентификуваат и се оценуваат антикорупциските политики. Извршената со помош на ССАКП дијагностика дава податоци во следните области на истражување:

- нивото на корупциската ранливост на дадена јавна организација за секоја од нејзините специфични дејности;
- покривањето на дејностите на организацијата преку антикорупциски политики, како и ефективноста на тие политики;

- нивото на примена на антикорупциските политики.

ССАКП оценува дали елементите на корупциска ранливост на една јавна организација се соодветно покриени од антикорупциските политики и колку се ефективни тие политики. Освен тоа, инструментот доставува информација, наменета за креаторите на политиките кои се однесуваат на можноста за постоење на две области на недостаток:

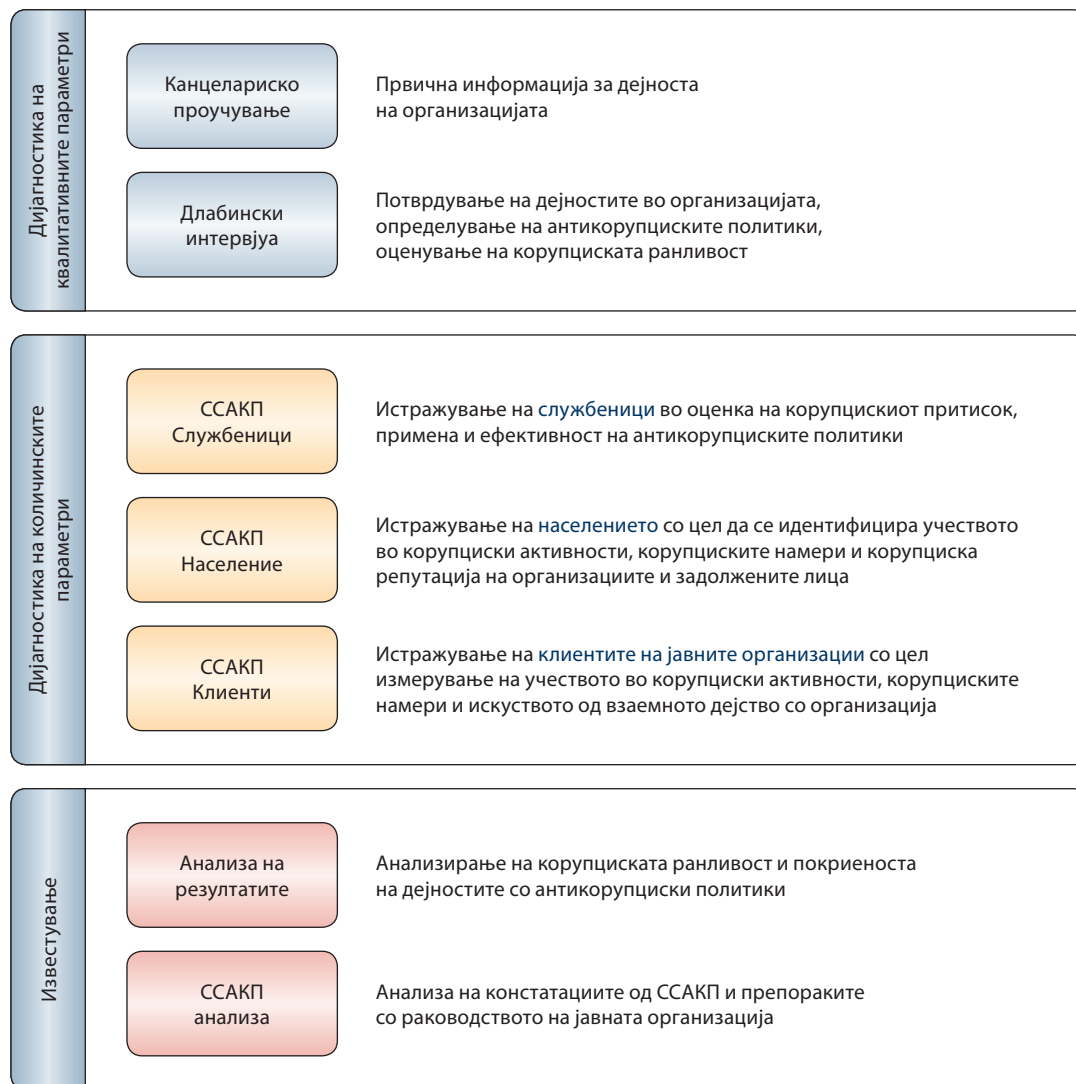
- недостаток во примената: антикорупциските политики се почитуваат само формално;
- недостаток во архитектурата на самата политика: постоење на елементи на корупциската ранливост, кои не се надминуваат со ниту една од постојните политики.

Идентификацијата на двата типа недостаток претставува прва фаза на циклусот на ССАКП. После тоа, на основа на резултатите од споредбеното мерење преку дијагностиката ССАКП, креаторите на политиката можат да направат измени во политиката и во втората фаза да спроведат нов круг на дијагностика.⁵

ССАКП се појавува во време, кога се бараат причините за ограничениот напредок во борбата со корупцијата во многу земји и има важност во разработувањето на политики на национално ниво и на ниво на ЕК. Инструментот и дава оперативен карактер на потребата да се

⁵ За подетално методолошко претставување на ССАКП и резултатот од прегледот, види. CSD, 2015, Mapping Anticorruption Enforcement Instruments, <http://www.csd.bg/artShow.php?id=17394>

Фигура 3. Структура на дијагностиката со помош на ССАКП

Извор: Центар за истражување на демократијата.

остварува мониторинг на примената на антикорупциски политики и соодветен извор на информација која се однесува на архитектурата на самата политика.

На национално ниво неопходно е политиките да се ставаат на проверка со помошта на ССАКП пред да бидат применувани и да се препорача политиката да биде одобрена за воведување, но најрано кога ќе се добијат резултати за усешност (потврдени преку ССАКП). Антикорупциски политики на национално ниво, кои се неприменливи на организационо ниво, не треба да бидат поткрепени.

Антикорупциската политика стана интегрален дел од економското управување во ЕУ и програмирањето на Европските фондови, што значи,

дека ќе се јави потреба од проценка на антикорупциската спремност на националните јавни институции. ССАКП го дава покривањето кое до сега недостасуваче во поврзаноста помеѓу мерливото оценување на конкретни јавни услуги и архитектурата на антикорупциските политики, насочени кон реалните елементи на корупциската ранливост.

б. Видливи резултати: случајот на бугарската Гранична полиција

ССАКП беше пилотно применета во повеќе јавни организации и во шест општини во Италија и во Бугарија.⁶ Резултатите од пилот имплементацијата посочуваат, дека се применуваат најповеќе општи антикорупциски политики, со ограничен број на мерки, прилагодени за специфичните ранливи места на организациите. Тоа ја покажува неопходноста од приоритизирање на нивото на јавните организации во процесот на антикорупциските политики.

Таблица 2. Зони на корупциска ранливост во бугарската гранична полиција

	Злоупотреба со власт	Злоупотреба со сопственост	Непотизам	Клиентелизам	Севкупна ранливост по дејности
Човешки ресурси	Н*		Н	Н	Висока
Јавни нарачки	Н	Н		Н	Висока
Предходни истражувања	Н			Н	Средна
Обезбедување на зелената граница	Н		Н	Н	Висока
Истражувања, проведени од истражни органи	Н		Н	Н	Висока
Информациски дејности	Н				Средна
ГКПП	Н			Н	Средна
Административна казна	Н		Н	Н	Висока
Севкупна ранливост по тип на корупција	Висока	Ниска	Висока	Висока	

* „Н“ е променлива со две вредности – „присутна“ и „отсутна“.

Извор: Центар за истражување на демократијата.

⁶ Гранична полиција и Општина „Слатина“, Софија, Министерство за одбрана, Извршна агенција „Главна инспекција за труд“, Општина Бургас, Министерство за внатрешни работи, КАТ во Бугарија и Здравствена служба на Општина Тренто и Општина Рива дел Гарда во Италија.

Најважната ранливост, идентификувана во Граничната полиција, се однесуваше на организираното преминување преку границата на незаконски мигранти, вклучувајќи корупциски зделки со службеници од Гранична полиција, кои го олеснуваат преминувањето на организирани групи кои често патуваат отворено со автобус. Оваа корупциска ранливост е поврзана со основната функција на Граничната полиција и затоа постојат различни, конкретни мерки на антикорупциска политика, насочена кон тоа. Бидејќи корупцијата завзема голем дел од проблемот, тие мерки би можеле да се сметаат фактички за антикорупциски по својот карактер.⁷

Вредното во архитектурата на ССАКП се состои не само во иновативните методи, кои таа ги применува, но и во нејзиниот потенцијал да послужи за основа на споредливо измерување на слични јавни организации во различни земји или на една и иста организација во различни моменти во тек на времето. Еден од заедничките аспекти на наодите за организациите во Бугарија и Италија на пример е, дека преовладуваат антикорупциски политики со заеднички карактер. Тие се концентрирани во неколку области: антикорупциска обука, стандардни модели за однесување на вработените (кодекси на однесување и т.н.) и создавање на канали за добивање на повратно поврзување од граѓаните. Релативно ретко се среќаваат специфични политики, насочени кон конкретни дејности и типови на корупција. Параметрите на ССАКП се корисни и за спроведувањето на мониторинг на различни области во различни институции и земји кои претставуваат интерес:

- сличност помеѓу организации;
- сличност и разлики помеѓу земји;
- специфични модели на показатели на антикорупциските политики;
- специфични модели во оценувањето на покриеноста на дејностите со посредство на антикорупциски политики.

⁷ За целосните резултати и влијанието од методиката ССАКП гледај. CSD, 2016, Monitoring Anti-Corruption in Europe. Bridging Policy Evaluation and Corruption Measurement, <http://www.csd.bg/artShow.php?id=17391>

IV. НАЈСОВРЕМЕНИ МЕТОДИ ЗА МОНИТОРИНГ НА КОРУПЦИЈАТА

Во 1998 г. Центарот за истражување на демократијата за прв пат примени пристап кој е засниван на виктимизација кон мониторингот на корупцијата и така го привлече вниманието на јавноста и афирмира едно сложено, социјално и политички осетливо прашање. Системот за следење на корупцијата (ССКССК) беше разработен и се разви како примарен инструмент за мониторинг на корупцијата во Југоисточна Европа преку нејзината редовна примена од мрежата СЕЛДИ. ССК дава можност за споредливост на податоците од различни земји и го регистрира вистинското ниво и тенденции во директното учество во административни корупциски дејствија. СЕЛДИ користи ССК во целиот регион на ЈИЕ во 2001 г., 2002 г.⁸, 2014 г. и 2016 г.⁹ Низ годините ССК бече применуван и во Грузија и во Молдавија, а некои од елементите на ССК беа модифицирани и вклучени во истражувањата на Евробарометар по прашањата за корупција; тоа ги прави податоците, добиени преку ССК, споредливи со податоците од Евробарометар¹⁰.

Подготвена во моментот, кога мерењето на корупцијата се ограничувааше со известување кон јавното мислење, ССК го модифицира следењето со тоа што воведо мерка за виктимизација на граѓаните од корумпираните државни службеници земајќи го во предвид нивното непосредно искуство од учеството во различни корупциски модели. Таа дава можност да се извршуваат проценки на динамиката на распространување на моделите на коруптивното однесување (разпространување на корупциски зделки) во едно општество. Методиката на ССК обезбедува споредливост на податоците од различни земји и го регистрира вистинското ниво и тенденции во корупцијата, во прилог на јавните ставови, проценки и очекувања по однос на корупцијата.¹¹

Основните продукти на ССК се *корупциските индекси*¹². Тие се базираат на истражувања, вклучени во ССК, и ги сумираат најважните аспекти на моделите на корупциското однесување. Основните показатели на

⁸ СЕЛДИ, 2002, Anti-corruption in Southeast Europe: First Steps and Policies, <http://seldi.net/fileadmin/public/PDF/Publications/Anti-Corruption.pdf>

⁹ See СЕЛДИ, 2014, Anti-corruption Reloaded: Assessment of Southeast Europe, http://seldi.net/fileadmin/public/PDF/Publications/RAR/SELDI_Regional_Anticorruption_Report_Final_Revised.pdf and СЕЛДИ, 2016, Shadow Power: Assessment of Corruption and Hidden Economy in Southeast Europe, <http://seldi.net/publications/publications/shadow-power-assessment-of-corruption-and-hidden-economy-in-southeast-europe/>

¹⁰ TNS Political & Social, March 2014 и TNS Opinion & Social, February 2014.

¹¹ CSD, 2007, The Future of Corruption Benchmarking in the EU, <http://www.csd.bg/artShow.php?id=8469>

¹² Секој индекс се заснива на заокружувањето на податоци од неколку променливи (истражувачки прашања).

ССК ја опишуваат корупцијата како социјална појава користејќи три групи подпоими:

Фигура 4. Структура на Индексите на Системот за мониторинг на корупцијата

- искуство,
- спременост, и
- перцепција

ССК ги мери главните емпирични манифестации на корупциски модели во администрацијата. Што се однесува до дефиницијата за „административна корупција“, таа вклучува обезбедување на профит (пари, подароци и услуги) од страна на граѓаните во замена за услуги од службеници во јавниот сектор. Аспектот на искуство во административната корупција содржи два показатели:

- **Учество во коруптивни акции.** Овој показател ги одразува случаите, кога граѓаните прават неформални плаќања на службеници во јавниот сектор. Специфичните прашања, кои се користат за собирање на информација за овој показател, се прашања за виктимизацијата и го отсликуваат искуството од минатата година. Индексот ги сумира информациите од граѓаните и ги класифицира испитаниците во две категории: луѓе без корупциско искуство (кои немаат давано поткуп) и луѓе со корупциско искуство (кои давале поткуп барем еднаш во текот на минатата година).¹³

Корупцискиот притисок ги отсликува случаите на поткуп, побаран од службеници во јавниот сектор: директно – преку барање на неформално плаќање или индиректно – преку алудирање, дека таквото неформално плаќање би довело до позитивен (за граѓанинот) резултат. Резултатите од ССК покажуваат, дека притисокот бил одлучувачки фактор за учеството.

Корупцискиот притисок ги отсликува случаите на поткуп, побаран од службеници во јавниот сектор: директно – преку барање на неформално плаќање или индиректно – преку алудирање, дека таквото неформално плаќање би довело до позитивен (за граѓанинот) резултат. Резултатите од ССК покажуваат, дека притисокот бил одлучувачки фактор за учеството.

Индексите кои се вклучени во ССК, кои регистрираат различни аспекти на припременоста кон корупција и подготвеноста за корупција, се:

¹³ Прашалниците се пазат повеќе години, со цел да се обезбеди споредливост на податоците. Но методологијата на пресметување беше променета. До 2013 г. индексите се пресметуваа на базата на нормализациона постапка и нивните вредности варираа од 0 до 10. И покрај што тоа е стандардна процедура, таа го отежнуваше конкретното интерпретирање на вредностите на индексите. Со цел да се надмине ова отежнување, постапката на агрегација беше изменета и сега се користи директно прекодирање на групите, формирани според одговорите. Тоа им дава можност на испитаниците да определат јасно разграничени категории, кои се однесуваат на различни аспекти на моделите на корупциско однесување.

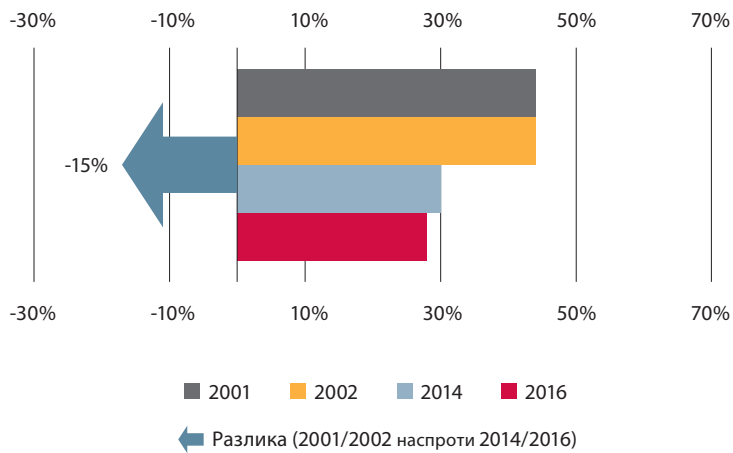
- Препознавање на широко распространетите корупциски практики. Тоа е индекс, кој го мери нивото на разбирањето на граѓаните за тоа што е корупциско однесување. Индексот разграничува три категории осознавање: висок степен (граѓаните, кои ги идентификуваат сите или повеќето од вообичаени модели на корупциско однесување како корупција), умерена (се препознаваат многу од вообичаените корупциски практики, но некои форми на корупција биваат класифицирани како „нормално однесување“), ниска (само мал број корупциски модели се идентификуваат како корупција).
- Допуштеност на корупцијата. Додека осознавањето ја одразува компонентата „знаење“, допуштеноста на корупцијата одразува толерантност (или недостаток на толерантност) кон корупцијата. Таа ги сумира оценките на граѓаните за тоа дали е дозволиво пратеникот или членовите на владата или на локален орган на управување, како и државни службеници во министерствата и општините да примаат подароци, пари, услуги или да добијат „безплатен ручек“ („ајде да се почестиш“) во замена да се решат нечији проблеми.
- Подложноста на корупцијата е одраз на тоа колку испитаниците се склони да реагираат во две хипотетични ситуации. Во едната тие се во улогата на службеници од јавниот сектор, кои добиваат недоволно добра плата и треба да примат или да одбијат поткуп, кој им бил понуден. Во другата ситуација се прашува за давање на поткуп на корумпиран службеник од јавниот сектор, во случај, да човекот има голем проблем, кој е потребно да се реши и директно му биде побаран поткуп под формата на пари на рака. Одбивањето на поткуп и во двете ситуации се интерпретира како посочување, дека испитаникот не е податлив на корупција, а примањето/давањето на поткуп и во двата случаи се интерпретира како податливост, додека давањето/земањето на поткуп во една од ситуациите, но не и во другата се дефинира како „неопределено однесување“.¹⁴

а. Еволуција на корупциската средина во ЈИЕ

Резултатите од ССК во текот на изминатите две децении укажуваат, дека главните фактори, кои влијаат врз корупциското однесување на граѓаните во земјите од ЈИЕ, се засниваат на меѓусебни односи помеѓу граѓани и задолжени лица. Корупцискиот притисок изгледа како да е најмоќниот фактор, кој ги принудува луѓето да влегуваат во корупциски зделки (Фигура 5 подолу). Склонноста и перцепцијата играат второстепена улога, но обично ја следат заедничката динамика на ширење на корупцијата и ја определуваат веројатноста од успешност на антикорупциските напори. Резултатите покажуваат, дека за да се доведе корупцијата успешно до нивоите, блиски до средното за ЕС, веројатно ќе е потребно да се направат огромни и постојани усилби во текот на следните две децении.

¹⁴ За подетална методичка разработка, види. SELDI, 2014, Anti-Corruption Reloaded: Assessment of Southeast Europe, pp. 136-146, http://seldi.net/fileadmin/public/PDF/Publications/RAR/SELDI_Regional_Anticorruption_Report_Final_Revised.pdf

Фигура 5. Корупцискиот притисок слабее, макар и бавно¹⁵

* Просечен дел од информаторите, дека им бил побаран поткуп (направен притисок) од службеници во јавниот сектор во Албанија, БХ, Бугарија, Хрватска, Македонија, Црна гора и Србија. Разликата е пресметана преку упросечување на истражувањата од 2001 и 2002 г. во една двојка и од 2014 и 2016 г. во друга.

Извор: СЕЛДИ Систем за следење на корупцијата.

Преовладувачкиот јавен став по однос на корупцијата во регионот е негативен. Во многу земји таа е придружена со релативно високи нивоа на учество во корупциски зделки: корупцијата е претворена во неопходно зло и тоа често ја подкопува довербата на општеството во способноста на владата да спроведува антикорупциски политики.

Од 2001 – 2002 г. (првата регионална примена на ССК на СЕЛДИ) во повеќето земји се забележува напредок¹⁶ по голем број од индексите на ССК: пониски нивоа на корупциски притисок и учество во корупциски активности, пониска дозволеност, пониска податливост, зголемена отпорност и т.н. Имајќи го во

предвид првостепеното ниво на ширење на корупцијата, овој напредок би можел да се прифати како незначителен. Ниту една од земјите од регионот не се соочува со сериозен антикорупциски пробив.

Во сите земји идните антикорупциски напори ќе треба да се справат со еден основен предизвик: степенот на ширење на административната корупција (дури во земјите, каде таа е релативно ниска) ја прави практично невозможна идентификацијата и казненото гонење на извршителите од страна на правните органи. Освен тоа, како што покажуваат резултатите од ССК, надзорните институции и правните органи исто така се цел на корупцијата.

б. Мониторинг на корупцијата во ЈИЕ: преглед на најновите тенденции и динамика во регионот

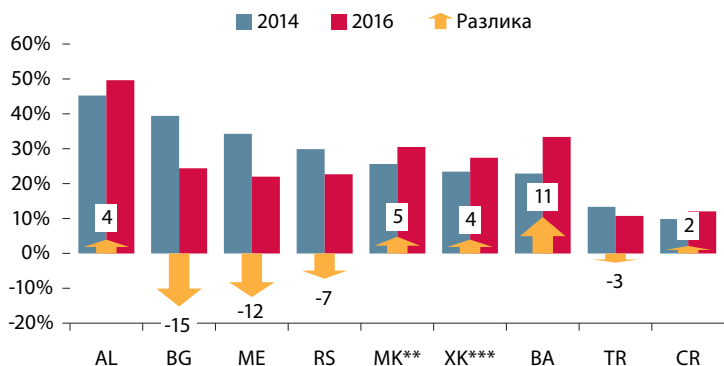
Во 2016 г. СЕЛДИ продолжи да остварува мониторинг на корупциската практика во регионот, со примена на ССК во девет земји.¹⁷

¹⁵ Тоа име не ги засега позициите по однос на статутот и е во сооднос со Резолуцијата 1244 на Советот за безбедност на ООН и ставот на Меѓународниот суд за објавувањето на независност од страна на Косово.

¹⁶ Динамиката на корупциските индекси за секоја од земјите се разгледува во профилите на поодделните земји, презентирани во Секција II и III. Види исто СЕЛДИ, 2002, Anti-Corruption in Southeast Europe: First Steps and Policies, <http://seldi.net/fileadmin/public/PDF/Publications/Anti-Corruption.pdf>

¹⁷ Албанија, Босна и Херцеговина (БХ), Бугарија, Хрватска, Косово*, Македонија, Црна гора, Србија и Турција.

Фигура 6. Промени во корупцискиот притисок по земји*

* Дел од информаторите, дека им бил побаран поткуп од вработените во јавниот сектор.

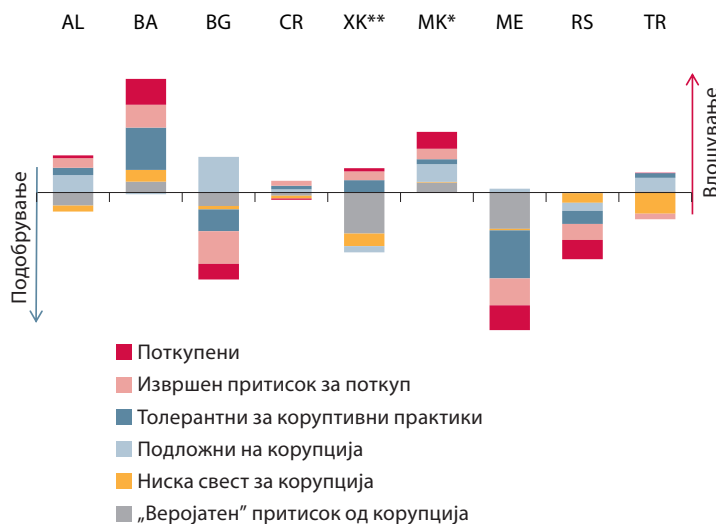
** Македонија.

*** Тоа име не ги засега позициите по однос на статутот и е во согласност со Резолуцијата 1244 на Советот за безбедност на ООН и Мислењето на Меѓународниот суд за правда за прогласувањето на независност од страна на Косово.

Извор: СЕЛДИ Систем за мониторинг на корупцијата.

Констатациите од 2016 г. покажуваат, дека иако постојат значајни разлики помеѓу најкорумпираните и најмалку корумпираните земји, заедничкото ниво на корупцијата е доста високо за да предизвика сериозна загриженост помеѓу застапниците за каузата на доброто управување. Што се однесува до нејзината динамика, ССК констатира, дека во споредба со првата деценија на нашиот век вкупните нивоа на корупција во земјите од СЕЛДИ се намалиле и граѓаните позасилно настојуваат за подобро управување. Основниот измерител во ССК на СЕЛДИ, кој ја мери корумпираноста на услугите давани од државата, е корупцискиот притисок – фреквенцијата на навестување

Фигура 7. Општите промени во нивоата на корупција (2016 наспроти 2014 година)

* Македонија.

** Тоа име не ги засега позициите по однос на статутот и е во согласност со Резолуцијата 1244 на Советот за безбедност на ООН и Мислењето на Меѓународниот суд за правда за прогласувањето на независност од страна на Косово.

Извор: СЕЛДИ Систем за следење на корупцијата.

или најавена желба за извлекување на корист од страна на службеници во јавниот сектор во меѓусебните односи со граѓаните. По однос на корупцискиот притисок, заедничката тенденција, илустрирана во Фигура 5 контрастира со многу поголемата променливост, како во поодделните земји, така и помеѓу нив, во споредба со констатациите од примената на ССК за 2016 г. и 2014 г. (види. Фигура 6 и 7).

в. ССАКП Макро

Алатката ССАКП Макро е ново разработана методологија од Центарот за изучување на демократијата која дава генерална оценка на специфичната корупциска макросредина. ССАКП Макро е специјализирана алатка, дел од сетот на алатки ССАКП насочен кон оценување во општ план на антикорупциските политики и најважните јавни организации на национално ниво. Се спроведува онлајн анкета помеѓу експерти и вработени во јавниот сектор преку анкетни прашања за антикорупциските политики, државните институции и други клучни регулаторни тела на ниво на конкретна држава. ССАКП Макро може да се користи како самостојна алатка, како и како прв чекор во спроведувањето на длабочински проценки со помош на ССАКП на нивото на високоризичните јавни организации, кои можат да бидат избрани врз основа на резултатите од ССАКП Макро, ССК и т. н.

ССАКП Макро е важна алатка за оценување на националните антикорупциски стратегии и за заедничко оценување на антикорупциските политики и мерки на национално ниво, кои обично се набројуваат во овој вид документи. ССАКП Макро се спроведува помеѓу голем примерок од експерти и вработени на раководни позиции во јавниот сектор со не помалку од 100 надворешни експерти и 50 функционери на раководно ниво. Надворешните експерти можат да бидат претставници на невладини организации, научници (претставници на академските кругови), поранешни вработени од јавниот сектор, директори на компании, итн. Одговорите на двете групи испитаници се споредуваат и откриените големи разлики во оценките се анализираат или/и истражуваат уште потемелно со помош на почувствителни инструменти од ССАКП на нивото на јавните организации.

ССАКП Макро е квантитативна алатка која дава резултати на неколку индикатори за проценка на антикорупциските политики на национално ниво во поглед на нивната применливост, нивната формална и вистинска имплементација и нивната ефективност од една страна, а од друга страна, проценката на транспарентност, интегритет и ефективност на различни, особено важни, јавни организации како целина и во контекст на корупцијата и активностите во борба со неа.

V. СКРИЕНАТА ЕКОНОМИЈА: СОУЧЕСНИК НА КОРУПЦИЈАТА

Присуството на хронична и импресивна скриена економија е исто така знак за неефикасност на институциите. Корупцијата се појавува на пресекот на формалната и неформалната економија каде што фирмите и граѓаните плаќаат неформална такса или ги „освојуваат“ институциите да останат во сенка, да не ги почитуваат барањата или да го олеснат усвојувањето на нормативните акти што ги чини поевтино и ги олеснуваат нивните производи или услуги.¹⁸

Феноменот на „скриена економија“ разликува четири типа:

- Формална економија (законска и одговорна);
- Неформална економија (законска, но неодговорна). Таа го вклучува домашното земјоделско производство и домашна работа, бесплатната доброволна работа, дел од активностите на самовработените лица и мали претпријатија за кои нема обврска за пријавување на активноста итн.;
- Нелегална (црна) економија (незаконска и неодговорна). Тука спаѓаат незаконски активности или незаконско производство на стоки,

¹⁸ CSD, 2011, The Hidden Economy in Bulgaria and the Global Economic Crisis, <http://www.csd.bg/artShow.php?id=15798>

како и економски активности извршени од нелегални економски оператори;

- Непријавена (сива) економија (легитимна, но неодговорна). Таа вклучува нецелосно известување за активностите на фирми кои законски функционираат, кои не го регистрираат целиот свој персонал и не ги пријавуваат своите приходи во целост.¹⁹

а. Мониторинг на скриената економија

Фигура 9. Архитектура на скриената економија

Извор: Центар за истражување на демократијата.

Во овој поглед, Центарот за изучување на демократијата го разработи Индексот на скриената економија (ИСЕ). Во Бугарија, истражувањата за скриената економија се спроведуваат од страна на Центарот од 2002 година. Врз основа на податоците од овие истражувања беше разработен систем од синтетички мерки во форма на композитни индекси за проценка на скриената економија. Причината за изборот на овие конкретни индикатори беше да се намалат многуте аспекти на феноменот на „скриена економија“ на податлив број на илустративни и лесни за толкување индекси.

ИЕА на Центарот се состои од два основни индекси – индексот на скриената економија на претпријатија и индекс на скриената економска активност на населението. Во комбинација, индексите на скриената економија во Бугарија претставуваат најдолг

динамичен опсег на податоци за Бугарија, добиени преку сигурна, транспарентна и конзистентна временска методологија.

Индексот на скриената економија за компаниите се состои од следните индекси:

1. **Скриен економски индекс** – Овој индекс ги сумира субјективните перцепции на претставниците на компаниите во однос на обемот

¹⁹ CSD, 2015, Hidden Economy Indexes in Bulgaria 2002 – 2015: Results and Methodological Notes, <http://www.csd.bg/artShow.php?id=17759>

на скриената економија во земјата како целина и по сектори. Тој вклучува два под индекси: 1.1. Субјективна проценка на уделот на скриената економија во земјата како целина; 1.2. Субјективна оцена на уделот на скриената економија по сектори.

2. **Скриени работни односи** – ја одразува практиката на вработување на работници без формални договори или договори кои не ги одразуваат нивните вистински примања. Тоа вклучува два подиндекси: 2.1. Учество на вработени без договор во релевантниот сектор; 2.2. Учество на вработените во договори кои содржат „скриени клаузули“ во односниот сектор (плаќање на рака).
3. **Скриен промет** – Се однесува на степенот по кој различните начини на прикривање на прометот се распространети во соодветниот сектор. Индексот ги вклучува следниве подиндекси: 3.1. Пријавување на помал промет од вистинскиот; 3.2. Пријавување на помал профит од вистинскиот.

б. Одговор на застрашувањето од скриената економија во ЈИЕ

Скриената економија, која е огледало на системската корупција, продолжува да се формира помеѓу една четвртина и една третина од националните економии во регионот. Борејќи се со овие високи нивоа на скриена економија се обезбедува политички по значајно место за намалување на можностите за корупција во ЈИЕ. Учеството во скриената економија честопати има социјални корени, културно и образовно потекло и не е само прашање на рационален избор за максимална лична реализација.

Затоа, ефективната политика за борба против скриената економија нема да биде само дел од економските или фискалните политики, туку сеопфатна социјална политика. Неопходно е владите во регионот да развијат сеопфатни стратегии за справување со скриената економија, како што е борбата против корупцијата, поврзувајќи ги крајните цели на динамична економска конвергенција кон ЕУ. Конкретните препораки кои можат да ги дополнат заклучоците од претходниот дел треба да вклучуваат:

- Националните статистички институти треба да ја воведат методологијата на Еуростат/ОЕЦД за корекции на БДП на нерегистрираната економија и да објавуваат навремени и сеопфатни описи на контингентни пресметки според видот на некомплетност и по деловен сектор.
- Давање приоритет и реструктурирање на реформите во областите каде што постои разлика меѓу должните и собраните даночни приходи кои имаат најмногу негативно социјално влијание.
- Воведување на политики за олеснување на формализацијата на системски пристап кон економските активности и субјекти, наместо да се потпираат на законодавството кое се фокусира на зголемување на казните и веројатноста за откривање на поединечни прекршоци.
- Во земјите каде приливите од странство се важен извор на инвес-

тиции во скриената економија (Македонија*²⁰, Косово**²¹, и БХ), политиките треба да имаат за цел да ги намалат трошоците за плаќања од странство и да понудат релевантни шеми за развој на програми за локално претприемништво и странски донаторски програми со специјални стимулации за легализација на работниците во странство.

- Да се извршуваат редовни проценки за разликата меѓу должните и собраните даноци (вклучително – според видот на данок), следејќи ја заедничката методологија и политики за да се земат во предвид наодите од овие оценки.

в. Најнови тенденции и динамика во скриената економија: скриено вработување во ЈИЕ

И покрај што има значаен интерес кон истражувањето на скриената економија, не постојат споредливи податоци од последните години за скриено вработување во ЈИЕ. СЕЛДИ ја пополни оваа празнина во 2016 година со вклучување на Истражувањето за скриената економска активност на населението во редовното спроведување на *Системот за следење на корупцијата*.²² Наодите од овој круг на мониторинг започнаа со поширока дефиниција на скриената економија, при која човек се смета за дел од скриената економија, ако се занимава со од еден од шесте начини на прикривање.²³

Скриеното вработување во земјите од Југоисточна Европа не е само на различни нивоа, но постојат различни шеми на прикривање кое што бара различни решенија. На пример, во Србија, Косово*²⁴ и Албанија, повеќе од една третина од вработенитенемаат договори за вработување. Бугарија, која пред извесно време се нафати со решавањето на оваа практика комбинирајќи задолжителна регистрација проследена од инспекции, има ниско ниво – само 1 % од вработените и 4 % од учесниците во скриеното вработување се без работнички договори.²⁵

²⁰ Бивша Југословенска република Македонија.

²¹ Тоа име не ги засега позициите по однос на статусот и одговара на Резолуцијата 1244 на Советот за безбедност на ООН и мислењето на Меѓународниот суд по однос на прогласувањето на независност од страна на Косово.

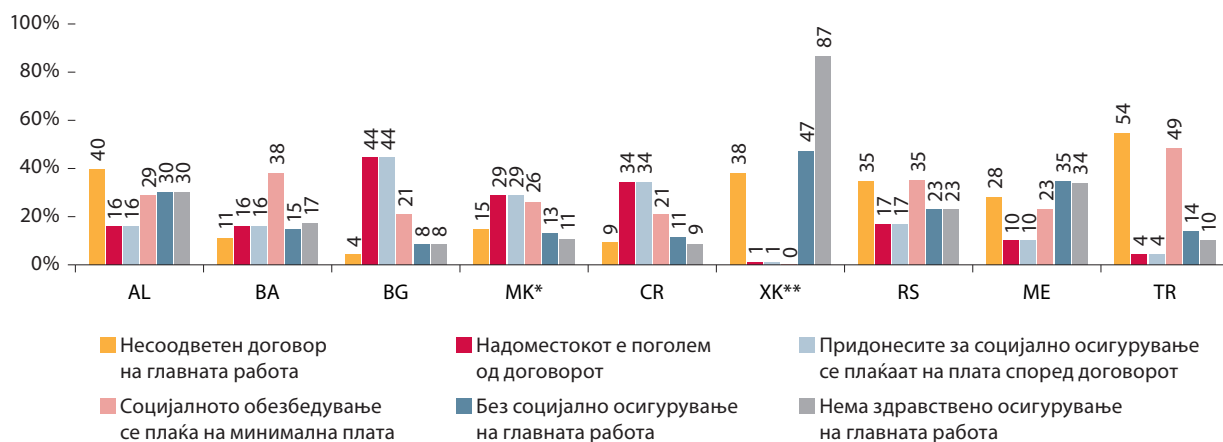
²² За подробните резултати и анализ вж. 2016, Shadow Power: Assessment of Corruption and Hidden Economy in Southeast Europe, <http://seldi.net/publications/publications/shadow-power-assessment-of-corruption-and-hidden-economy-in-southeast-europe/>

²³ Не постои писмен договор со работодавачот на главната работа; Вистинскиот надоместок за месецот пред анкетата беше повисоко од наведеното во писмениот договор со главниот работодавач, но беше усно договорено со него; На главната работа нема социјално осигурување; Основата за платено социјално осигурување е минималната плата, и покрај што вистинската плата е повисока; Основа за придонесите за социјално осигурување е износот што е внесен во договорот, а не вистинскиот приход, кој е повисок; На главната работа нема здравствено осигурување.

²⁴ Овој наслов не е во спротивност со позициите за статусот и е во согласност со Резолуцијата 1244 на Советот за безбедност на ООН и изјавата на Меѓународниот суд на правдата за косовската декларација за независност

²⁵ CSD, 2006, On the Eve of EC Accession: Anti-Corruption Reforms in Bulgaria, <http://www.csd.bg/artShow.php?id=7298>

Фигура 10. Делови на различни типови скриено вработување ЈИЕ

Извор: СЕЛДИ Индекс на скриена економија.